

A rend, mint örökség

A kultúra, a műveltség az antropológia vagy néprajz értelmezési kereteiben – nagyon leegyszerűsített megfogalmazásban – egy adott kor szak társadalmának szellemi és anyagi értékrendje, az azt létrehozó emberi közösség szükségleteinek kielégítésére létrejött eszközrendszer. Létrehozója tehát a szükség, az igény, éltetője pedig az azt egyezményesen elfogadó közösség, mely saját létfenntartására a kultúrát létrehozta és adaptálja a változó körülményekhez. (Lásd bővebben: Magyar Néprajzi Lexikon) A természeti népek, vagy akár a természettel harmóniában élő parasztság kultúrája olyan teljes, az élet minden területére kiterjedő, örök érvényű emberi szükségleteket kielégítő eszköztár, mely évszázadok alatt kristályosodott ki, az adott közösség értékrendjének megfelelően. A testi, lelki, szellemi és érzelmi szükségletek kielégítésének módját rendkívül komplexen hordozza, miközben folyamatosan alkalmazkodnak az aktuális társadalmi és természeti kontextushoz. Az életben maradáshoz szükséges adaptáció az élővilágnak éppúgy sajátja, mint az emberi közösségeknek. Az ember azonban a természetes kiválasztódás helyett kultúrájának segítségével idomul környezetéhez, fejti ki környezetalakító tevékenységét. „A hely, a környezet és a kor, az idő megszűkíti az ember lehetőségeit, de végső soron mégis a végtelenül sokoldalú és találékony ember játékos egyéniségétől függ, miként teszi azt elődeinek tapasztalataira, vagyis a hagyományra támaszkodva.” (Andrásfalvy 2004a: 97.)

A hagyomány szót ma kiterjedt értelemben használjuk. Tudományos

értelemben a hagyomány „a közösségi magatartásformák és objektivációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája. A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele; az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl. a nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését... A hagyomány nem egyéb tehát, mint e szimbolizált jelrendszerek összessége. (Magyar Néprajzi Lexikon) Ennek értelmében és közös ismeretében jelen gondolatmenetben legfőképpen annak a magyar paraszti társadalomnak a műveltségéről és kultúrájáról lesz szó a továbbiakban, mely a Kárpát-medence természeti környezetéhez alkalmazkodva hordozza magán a különböző történeti korok lenyomatát, térben és időben (táji-történeti tagolódás), sőt a paraszti társadalom belső rétegzettségének megfelelően is differenciálódva.

Ha arra keresem a választ, hogy mi a legfőbb értéke a ma embere számára e kivételes műveltségnek, akkor azt egy szóval, a rend kategóriával illetném. Az életnek a közösség által elfogadott, szükség esetén ki is kényszerített, mértéket és keretet adó értékrend szabott határt és engedett szabadságot egyszerre. Szigorú rendje és módja volt az éltnek és halálnak, a születésnek és a gyásznak, az öröm és a bánat kifejezésének. Rendje a munkának és a pihenésnek. Rendje a táncnak,

a muzsikának, rendje az ünnepnek, az öltözködésnek, a viselkedésnek és a becsületnek. Rendje a hitnek és a tudásnak, szentnek és profánnak. Még a normáktól való eltérésnek is rendje volt. E rend és erkölcs szigorú mértékét a közösség támasztotta, tartotta meg, mely ennek szűrőjén keresztül engedte be az új műveltségi elemeket. Természetszerűleg következik, hogy ez az erkölcs kölcsönösen meghatározta egymást az adott népcsoporttal, a közösség tagjainak egymással ezer szálon összekapcsolódó szoros közösségével, mellyel kölcsönösen éltették egymást. Az erkölcs és közösség csorbulása, bomlása súlyos következményekkel járt.

Az a társadalom, mely művészetét, műveltségét, ízlését kialakította, mára nagyrészt megszűnt létezni. A társa-

Fejfa a magyarvalkói erődtemplom kertjében

Elhagyott ház tornáca, oszloprészlet. Türe, Kalotaszeg

dalomtudósok európai viszonylatban már nem csak a paraszti társadalmak csendes elmúlásáról, hanem egyenesen „paraszttalanításról” beszélnek.¹ Ugyanakkor ez a műveltség, művészet, életmód, mentalitás, szellemi és tárgyi kultúra – hála a kutatók és gyűjtők áldozatos munkájának – részben megörökítődött. Magyarországon a kései polgárosodásnak köszönhetően Nyugat-Európaéhoz képest kivételes gazdagságban és feldolgozottságban áll rendelkezésünkre a népművészet tárgyi és szellemi javainak gyűjteménye, melynek darabjai magukon hordozzák az őket létrehozó társadalom értékrendjét, gondolkodásmódját. Elemeikben is olyan teljességet és rendet tükröznek a népművészet darabjai, mely a 20-21. század szekularizált, elidegenedett, közösséghiányos, túlspecializálódott társadalmában ismeretlen.

A művészet mindig azt a társadalmat képezi le, melyben megszületik, szavakba nem önthető módon hordozza annak jellegzetességeit. Hisz ha az alkotás folyamatába öntött érzéseket meg lehetne fogalmazni más módon, nem lenne szükség annak művészi minőségű kifejezésére. Ahhoz, hogy a folklór (ének, zene, tánc, mese, monda, hit, szokás etc.) vagy a tárgyalkotó népművészet által hordozott esztétikai minőség megtapasztalható legyen, nem szükséges kognitív ismeret, sem annak létrehozásához különös tehetség. A legegyszerűbb formák is magukon hordozzák annak az analógiás gondolkodásnak, a mikrokozmosz-makrokozmosz képz-

teknek a teljességét, mellyel például a magyar néphit a világegyetem elemeit megfelelteti a környezetének. Hogy más folklórjelenségek köréből említsek példát: a gyermekjátékok, karikázók, körtáncok balra haladó mozgása magát a napot, annak haladását és körforgását is megtestesítik. Vagy a házbelső profán és szakrális tengely mentén való elrendezése, vagy a tér és időképzetek is e rendet és világot tükrözik. Számos példát sorolhatnánk a népszokások, a néphit, a lakáskultúra, építészet, vagy magyar paraszti kultúrához tartozó bármely témakörből, melyek mind összekapcsolódtak egymással, rendet tettek az ünnep- és hétköznapok életvitelében egyaránt. Hogy még egy példát említsék, a magyar tánc legfőbb sajátására, az improvizáció alapvető gondolatformáló jelentőségére szeretném felhívni a figyelmet. Mai fogalmakkal illetve kreatív, irányítani kész, ugyanakkor szabályokhoz, körülményekhez és másokhoz alkalmazkodó (hisz „rend” és illem szerint táncoltak) személyiség kialakulását segítette elő, minden esetben az egyén saját lehetőségeihez mérten. Nem véletlen tehát, hogy a mai társadalmunkban a népművészet új közösségekre talál, vagy fordítva, teremt új közösségeket művelői köréből. „...a népművészetet kialakító igények, szükségletek tovább élnek az attól már eltávolodott nemzedékben, és ugyanezek teremtik meg a néphagyomány utóéletét, az ún. „folklorizmust” is.” (Andrásfalvy 2004a. 110.)

Egy kivételes magyar néprajzkutató, Andrásfalvy Bertalan megkérdőjelezhetetlen gondolatait szeretném idézni a népművészet és az érzelmi nevelés jelentőségéről. Az emberi élet teljességéhez hozzátartozik az érzelmek kifejezése, melyek kiélésére szolgáló művészi eszközrendszert éppúgy meg kell tanulni, mint a gondolatok kifejezésére szolgáló nyelvi jelrendszert. *„Aki nem ura az érzelmek megfogalmazására, kifejezésére, megélésére szolgáló jelrendszernek, szimbólumoknak, az nem tudja kifejezni, kezelni érzelmeit, indulatait, kedélyét és lelkiállapotát, azt az érzelmek és indulatok uralják, vezetik vagy betegítik meg.”* (Andrásfalvy 1995: 9) Az önkifejezés elemi szüksége az egyénnek, hozzátartozik egészséges életéhez. Kortárs világunkban megszűnt az a közösség, sőt, a családtípus is, mely alkalmas a művészi önkifejezés eszközrendszerének továbbörökítésére, melyek gyakorlásán keresztül az egyén megtanulja kifejezni, sőt, azonosítani érzelmeit. *„A mai európai kultúra számúzi az érzelmeket és mindent megtesz azért, hogy az embert ne ériék nagy érzelmi megrázkódtatások, félelmek, lelki kényelmetlen-*

Faragott kapu. Nyárszó

1 Lásd bővebben a Századvég 2003. évi számaiban kibontakozó vitát és a hozzászólásokat.

2 A folklorizmus a néphagyományt, a folklórjelenségeket feltámasztó amatőr mozgalom.

Megmaradt hagyásfa az egykori legelőn, Túrony

ségek és bánatok. Konrad Lorenz így fogalmaz: Minden mély érzelem és indulat eltűnik az elpuhulás, a technológia és a farmakológia előrehaladása következtében. Ez növekvő intoleranciát okoz bármely, a legcsekélyebb kelletlenséggel szemben is. Így eltűnik az embernek az a képessége, hogy átélje az örömeket, melyek csak keserves erőfeszítéssel, akadályok leküzdésével érhető el. A fájdalom és az öröm kontrasztjának természetes hullámozása hallatlan unalom észrevétlen rezgésévé csillapodik.³⁹ (Andrásfalvy 2004a: 101.) Köztudomású, hogy az érzések elnyomása, elfojtása, ki nem élése nem csak lelki, hanem fizikai betegségeket okoz. A népművészet viszont a maga egyszerű eszközeivel bárki számára eszközt jelenthet ahhoz, hogy alkotásba öntse örömét vagy bánatát, szublimálja érzéseit és feldolgozza azokat. S teheti ezt „rendben”. Mert ismét csak az érzelmek kifejezésére szolgáló, a közösség által elfogadott eszközrendszer az, mely keretet és módot ad erre.

Erőtéljes közösségi gondolkodás jellemezte a faluközösségeket, melynek szigorú törvénye volt, hogy nem maradhatott benne magára az ember, írja Imreh István „A rendtartó székely falu” c., a középkori jobbágyközségek öngazgatásának írásban is rögzített rendtartásait feldolgozó könyvében. Merthogy a demokratikus jellegű,

földközösségben gyökeredző községi autonómia gyakorlásának is alapvető feltétele volt a közösen létrehozott rend betartása. Rendje volt a társadalmi kapcsolattatásnak és a kölcsönös segítségnyújtásnak is. A munkaerő kölcsönzés szigorú rend szerint zajlott, mely alapján fogattal, gyalog munkával segítettek ki egymást egy közösség tagjai a paraszti társasmunkák alkalmával, pontosan számon tartva, ki, kinek, mivel tartozik. Bár a kollektivizálással a társasmunkák száma jelentősen lecsökkent, a munkerek kölcsönzés mégis tovább élt a „háztájiba” kapott földek művelésében, sőt, kiemelkedő jelentősége maradt a házépítésben a szocializmus időszakában. Rendje volt a szolidaritásnak, rendje a szegények segítésének, a bajba jutottak támogatásának, aratás, búzahordás vagy búcsújárás alkalmával. Aki a rendet nem tartotta be, annak a közösség előtt kellett számot adnia, s elszenvednie annak ítéletét.

A parasztság élete nem volt könnyű élet. Számptalan néprajzi, társada-

lomtörténeti, történelmi, szociográfiai, szépirodalmi mű írja le ennek az életmódnak a nehézségeit. De megtalálták a módját, hogyan viseljük el a ma embere számára elképzelhetetlen nehézségeket, s teremtsék meg testi és szellemi létük feltételeit a pusztai földből. Petrás Mária moldvai születésű keramikus iparművész szavait idézve „akármit nem cselekedtek... akármit nem ejtettek ki a szájukon... énekszóval és imádsággal elmesszítették a testi-lelki gondokat.” Mérehtelen tartással és szigorú erkölccsel, hihetetlen munkakultúrával éltek mindennapjaikat. Rendben. Ennek ellenére ma a paraszt szó sokszor pejoratív jelzőként került a hétköznapi magyar szóhasználatban. Pedig a magyar paraszti társadalom műveltsége, kultúrája, értékrendje, ránk hagyott öröksége ma is megkérdőjelezhetetlen, örök érvényű értékeket állít elénk.

Hivatkozott irodalom:

Andrásfalvy Bertalan (1995): *Az elvesztett teljesség*. In: (Szerk.: Tóth László) *Az elvesztett teljesség*. A 60 éves Zsolnai Vilmos köszöntése, Pécs, Kortárs 7-11. p.

Andrásfalvy Bertalan (2004a): *A népművészet és a „népismeret” haszna*. In uő: *Hagyomány és jövőndő*, Lakitelek, Antológia 97-109.p.

Andrásfalvy Bertalan (2004b): *Mit jelent a néphagyomány a jövő műveltségében?* In uő: *Hagyomány és jövőndő*, Lakitelek, Antológia 110-135.p.

Imreh István (1973): *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadaiból*, Budapest, Kriterion Könyvkiadó.

KURUCZ ILDIKÓ: 1980-ban született Pécsen. A Pécsi Tudományegyetemen néprajz-, valamint művelődési és felnőttképzési menedzser szakokon végzett, mellette táncpedagógus diplomát szerez a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Több mint tíz évig tanított néptáncot különböző művészeti iskolákban, közben a kortárs műfajokkal ismerkedik. Jelenleg a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskolájának hallgatója. A társadalomtudományok, a művészetek és a művelődés elkötelezett híveként a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa módszertani referensként.

3 A szerző itt saját gondolatainak alátámasztására a híres bécsi etológus, Konrad Lorenz „A civilizált emberiség nyolc halálos bűne” című könyvéből idézi az emberiség negyedik fő bűnét. Az osztrák tudós könyve több kiadásban is megjelent magyar fordításban.